

КОНТЕКСТНА БУТТЄВІСТЬ ЕТНОСУ В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ ПРОСТОРИ

Микола КУБАЄВСЬКИЙ

Copyright © 2008

Постановка суспільної проблеми. Історичний досвід людства показує, що етнос не є пасивним суб'єктом, який покійно сприймає імперативи глобалізованого простору. Одночасно з глобалізацією демократичних процесів, функціонуванням міжнародних соціальних інститутів (ООН, СОТ, ЮНЕСКО, МВФ, ВОЗ, цілої низки європейських інститутів) він планомірно входить до глобалізованого простору, узгоджуючи дії з іншими етносами, збагачуючи свою ментальність відповідно до світових тенденцій, а відтак модернізується, цивілізується і гуманізується.

Аналіз останніх досліджень з даної проблеми. Фундаментальні дослідження етнопроблематики зреалізовані у роботах В. Євтуха, С. Кримського, О. Нельги, Б. Попова, М. Степико, А. Фурмана, а також зарубіжних соціологів – Д. Белла, Р. Дарендорфа, К. Поппера та ін., в яких проаналізований історичний шлях становлення, функціонування і подальшого розвитку етносів.

Мета статті – теоретично проаналізувати процес входження етносів у неоднорідний, динамічний і суперечливий глобальний простір, виходячи з такої засадничої тези: на сучасному етапі світобудову репрезентують себе уже не стільки окремі країни, скільки політичний та культурний консенсус міжнародного співтовариства, який є рушієм світового історичного процесу.

Авторська концепція. Початковим етапом досягнення поставленої мети є теоретичний аналіз змісту базових понять “контекст”, “етнос”, “глобальний простір”.

У логіці та методології науки **контекст** (від лат. *contextus* – з'єднання, зв'язок) – це окреме судження, фрагмент наукової теорії або теорія в цілому; в мовознавстві – відносно цілісна частина тексту, в межах якого чітко і конкретно виявляється зміст слів, фраз, сукупності фраз [16, с. 275]. Отож контекст структурує множину можливих інтерпретацій

інформаційної багатоманітності складових тексту, спричинюючи визначеність його термінів. “Поza контекстом мовний вираз тексту втрачає додаткові значення, спричинені основним задумом тексту, ситуативно семантичну конкретність та емоційну навантаженість” [8, с. 9].

Етнос (від грецьк. *ethnos* – суспільство, група, плем'я) – це “усталена сукупність людей, яка історично склалася на певній території, має спільні риси (у тому числі й расові), стійкі особливості культури (включаючи мову) і психологічного складу, а також усвідомлення своєї єдності та відмінності від інших етносів” [5, с. 32]. Спільність людей, котра виникає і розвивається на певній території і відзначається загальними, відносно стабільними особливостями мови, культури, психіки, характеризується органічними, спільнотними зв'язками (*Gemeinschaft*) на відміну від соціальних, механічних (*Gesellschaft*). Вчені етносоціологи розглядають етнос як особливий вид спільності людей, здатний до стійкого багатоговікового існування. При цьому ідентифікованими на сьогодні є плем'я, народність, нація [13, с. 32].

Б. Попов визначення етносу формулює у такий спосіб: “етнос – це соціокультурна ко-вітальна спільнота, якій властиві практики втілення, усимволення та уречевлення, причому домінуючу роль тут відіграють практики втілення”. А практики втілення можна називати етносом, ментальністю, способом життя, життєвими формами, повсякденням, традицією, релігійною обрядовістю та ін. [14, с. 124]. Не вдаючись до аналізу визначення етносу різними етносоціологічними напрямками (примордіалістами і конструктивістами), визнаємо те, що набуло загального визнання: “Етнос є органічним утворенням, спрямованим на пристосування до навколишнього природного, культурного та соціального середовища” [12, с. 72].

Глобалізований простір виявляє одну із характерних рис сучасного світового розвитку

– появу нової просторово-часової метрики чинної цивілізації. Планетарна комунікація і технологічна єдність сучасної макроцивілізації стимулюють такий перебіг соціальних процесів, який долає географічні бар'єри в економічній, виробничій та науково-технологічній взаємодії країн. Залишаючись феноменом національної державності, географічний простір перестає бути атрибутивним (тобто визначальним) для світової історії. Фінансові, торговельні процеси, міжнародні зв'язки взагалі здійснюються шляхом інформаційного представництва в технологічному, а не у природно-ландшафтному просторі, через інтернет-економіку.

Глобалізація розвивається головню через універсалізацію результатів науково-технічного прогресу в тих галузях розвитку цивілізації, які пов'язані з утворенням світового ринку товарів та капіталів, інтернетової економіки, планетарних комунікацій із застосуванням електронно-інформаційних систем. Соціально-політична складова глобалізації виявляється в тому, що інтеграційний процес набуває інституційних форм, виникають формоутворення планетарного масштабу. Глобалізуються демократичні процеси та правові структури, реалізується міжнародна політика солідарності країн, членів ООН у розв'язанні глобальних проблем людства. Солідарна діяльність здійснюється у таких інституціях як Світова організація торгівлі (СОТ), організації з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), організації охорони здоров'я (ВОЗ), Світового банку, Валютного фонду тощо.

Глобалізацію визначають також як вестернізацію (парадигмацію досвіду США у застосуванні НТР), котра здійснюється транснаціональними корпораціями. Вестернізація – це не просто інтеграція світового ринку капіталів і послуг, а цілеспрямована геополітика, яка нав'язує народам (особливо слаборозвинених країн) західний спосіб життя, соціальну залежність від економічно розвинених держав, руйнує національні економіки шляхом підкорення їх міжнародному ринку, де, як відомо, перемагає сильніший.

Вестернізація веде до глобалізації ситуації, нерівності країн. Справа тут не тільки в поділі на розвинені країни з їхнім “золотим мільярдом” та країни третього світу з мільярдом жебраків. Соціальна небезпека має й інші аспекти. З одного боку, глобалізація мобілізує виробничі, фінансові та інтелектуальні ресурси в напрямку створення планетарної макроцивілізації, а з іншого – маніпулює її можливостями для обмеження національного суверенітету держав.

Глобалізація постійно продукує проблеми, з якими людство не зустрічалося в минулому й досі не винайшло засобів їх розв'язання. І це не тільки екологічні проблеми. Важливою проблемою є культурне упредметнення співвідношення минулого, теперішнього і майбутнього в суспільному розвитку. Споконвіку майбутнє уособлювалося молоддю, минуле – літніми людьми, а теперішнє – людьми середнього віку. Протягом усієї історії людства всі ці покоління були об'єднані єдиним культурним довкіллям, що й дозволяло інтегрувати соціум. Однак у другій половині ХХ століття категорії батьків та дітей почали символізувати різні субкультури. Люди, котрі вступили в життя за часи електронної цивілізації з її планетарною мережею інформації, комп'ютерним навчанням, формуються у предметному полі психокультури, відмінної від способу життя поколінь, які виростили за часів використання тяглової сили волів, пари, чорнобілого кіно і телебачення. Тому минуле і теперішнє (не кажучи вже про майбутнє) репрезентовані різним культурним довкіллям та відповідними йому типами поведінки. А це руйнує природну єдність не тільки між батьками і дітьми, а й соціальну структуру суспільств [7, с. 213].

Ще однією суперечливістю глобалізації є проблема влади над владою. Справа в тому, що вся історія людської діяльності спрямовувалася на досягнення влади над усім існуючим, розширення можливостей володіння і розпорядження предметним світом. Але при цьому неусвідомлювалася та обставина, що все підкорене втрачає природну сталість і пручається владі через стихію катастроф, аварій, соціальних конфліктів тощо. “Дикість у її первісній формі, – пише Р. Гвардіні, – переборена: природне середовище підкорене нами. Але вона знову з'являється всередині самої культури і стихія її – теж саме, що перемогло початкову дикість – влада. У цій новій дикості відкриваються старі безодні первісних часів... Усі страховища пустель, усі жахи пітьми знову навколо нас. Людина знову стоїть віч-на-віч з хаосом: і це тим страшніше, чим більше людей цього не помічають. Адже скрізь машини працюють, установи функціонують, освічені люди балакають невмовкаючи” [3, с. 155].

Отже, глобалізаційний простір не є однорідним й однотипним процесом, а має різні формовияви. Ми виділили в ньому тільки дві форми – інтеграцію локально цивілізаційних центрів і вестернізацію. Хоча зрозуміло, що їх значно більше.

Наступним кроком розв'язання піднятої проблеми є теоретичний аналіз процесу входження етносів у неоднорідний, динамічний і суперечливий глобальний простір. Передусім використовуючи когнітивні можливості контексту як засобу такого аналізу, зіставимо теорію етносу з онтологічною глобальною реальністю таким чином, щоб основоположні терміни цієї теорії стали компонентом предметної верифікації цього зіставлення. Оскільки етнотеорія – це насамперед система принципів, категорій і понять, то в ній доречно виділити такий концепт, зміст якого віддзеркалював би основну ідею теорії. Таким основоположним концептом теорії етносу є, на нашу думку, *менталітет*, тому що, по-перше, він “дуже влучно передає зміст латентно-пульсуючої важливої визначеності етнічного буття” [11, с. 112]; по-друге, через ментальність один етнос спілкується з іншими, збагачується, не втрачаючи своєї самобутності; по-третє, віками накопичена вітальна енергія етносу, яка сконцентрована в менталітеті, визначає можливості його модернізації, входження у глобальний простір.

Ґрунтовне дослідження менталітету здійснив А. Фурман, визначивши його як “**результат культурного розвитку** нації, етносу, групи чи особистості на терені сучасної цивілізації і водночас як **глобальне джерело розвитку культури**, а у підсумку – як систему історично розвиткових **надбіологічних програм життєактивності**, що диференціюються на чотири складові залежно від того, **який соціальний досвід** вони зберігають, транслюють (від покоління до покоління) та генерують, забезпечуючи відтворення та зміни соціального життя в усіх його основних проявах” [17, с. 15]. Виняткова багатозначність і смислова різнобарвність характеристик цього надскладного концепту, проілюстрована автором цілою низкою ідей-дефініцій ментальності, дає змогу використовувати їх для пояснення суперечливої буттєвості етносу в динамічно неоднорідному глобалізованому просторі.

На сучасному етапі світобудови цивілізацію репрезентують уже не стільки окремі країни, скільки політичний та культурний консенсус міжнародного співтовариства, який і рухає світовий історичний процес. Але цей процес не є однорідним, однозначним, односпрямованим. Суперечливий характер глобальних процесів дає підстави стверджувати, що в епоху глобалізації національна держава, окрема “країна-нація” перестає бути об'єктом світової історії, як це

стверджує Раймонд Арон. У той же час американський соціолог Даніел Белл вважає, що падіння престижної ідеї класу пов'язане з демократизацією суспільного життя, прагненням людей до підвищення значення їхніх груп і відповідних прав. На його думку, основною одиницею інформаційного суспільства є не індивід, а спільнота, і для функціонування такого суспільства потрібне колегіальне соціальне рішення на протигагу рішень сукупності осіб. У цьому контексті характерна риса постіндустріального суспільства – його гомогенність, утворюється на основі єдиної культурної орієнтації. Культуротворчий процес перестає бути результатом діяльності великих особистостей, перетворюючись на інтерсуб'єктивний груповий процес [1, с. 127].

Соціокультурний досвід останніх десятиліть вказує, що прискорення тенденції до глобалізації не спричинило кризи національної державності, що глобалізація не скасовує дії національного чинника в історії. Більше того, етнічні проблеми є сьогодні одними з найактуальніших. Вони постають своєрідною реакцією на тенденції зростаючої уніфікації духовності та матеріальної культури в умовах глобалізації. Прискорення темпів і ритмів глобалізаційних процесів, прозорість національних кордонів для транснаціональних корпорацій вимагають від національних держав створювати такі стратегії діяльності, котрі давали б змогу входити у цей процес, не втрачаючи національної самобутності. Складність такого входження полягає в тому, що, зберігаючи національну самобутність, треба одночасно посилювати зв'язки з тенденціями і процесами світового розвитку в найрізноманітніших сферах. Входження, наприклад, України в європейське співтовариство стимулює її розвиток на етнонаціональній основі і, навпаки, процеси реформування, оновлення, динаміки розвитку всіх форм життєдіяльності підіймають націю на рівень європейськості.

Глобалізований простір “уявляється як велетенське ігрове поле, на якому з'являється все більше гравців – динамічних, вимогливих, непередбачуваних, незрозумілих. Етноси серед них – чи не найбільш парадоксальні, очевидно-неочевидні, старезно-юнацькі, ірраціонально-доцільні” [14, с. 140]. Кожен з них змушений діяти залежно від внутрішньої, історично акумульованої енергії, рівновеликій цивілізаційним змінам і глобальним викликам. Сконсолідованість, освіченість, соціальне здоров'я,

здатність етносу бути у “постійному робочому режимі” визначатимуть рівень його цивілізованості, міжнародний престиж та авторитет. Неспроможність накопичувати внутрішню етноенергетику, рівновелику цивілізаційним змінам і глобальним викликам, призводить до уповільнення, відставання етносу на “полі гри”, не забезпечує його життєстійкості. Така ситуація стимулює націю до різкої активізації всіх творчих сил, дає імпульс внутрішній перебудові, віднаходженню нових ресурсів. Так, початок соціально-економічних і політичних перетворень в Україні стимулював формування національної самосвідомості громадян. У результаті активувався їхній інтерес до європейських цінностей і використання загальноєвропейських освітніх програм, до гуманістичних ідеалів, соціогуманітарної науки, передових технологій, до освоєння комп’ютерної техніки, інтернету тощо. Водночас процес реформування не заінтересував переважну більшість працездатного населення внаслідок повного знецінення вартості їхньої праці, що привело до уповільнення самого акту входження країни в глобальний простір. У підсумку істотно загострилася проблема поєднання загальнодержавних інтересів з потребами національно-етнічного самоствердження.

Пошуки етносом духовних підвалин життя стають тим активніше, чим сильніші тенденції глобалізму. У процесі цих пошуків відкривається істина, що етнос володіє імунітетом самозбереження, а отже, й сталості та життєвості. Засобом цього самозбереження є культура. Тому “культурозберігаючий імунітет людства визначатиметься його ставленням до своєї етнічної скарбниці” [11, с. 109]. Етнос як сукупність Духу та Душі людства у своїй самосвідомості має такий пласт, який повністю раціонально неусвідомлений, непрорефлектований, у якому сконцентровані потужні соціально-культурні автоматизми поведінки індивідів і груп, що виражається поняттям *етнічна ментальність*. Дух етносу або етноментальність – це результат неусвідомленого опосередкування, вбирання в себе соціальним природного, “формою вкорінення, засобом злиття соціального з тілом Природи” [11, с. 116]. Примітно, що характерною рисою етноментальності є ставлення до природи як до живого ества. Якщо звернути увагу на те, що вимоги глобалізаційних тенденцій стосуються насамперед природних (сировинних, енергетичних, комунікаційних тощо) ресурсів, то кожен етнос так опановує “свій” природний

ареал, щоб, з одного боку, зберегти свою духовність як запоруку виживання і, з другого – постійно відтворювати свій менталітет духовними здобутками інших етносів, людства загалом.

Неоднорідність етнокультурного глобалізованого простору втілюється у характерні особливості світосприйняття, передусім у моральні вимоги, норми та цінності, типи характеру, форми взаємин, культуру праці, побуту тощо. Важливість збереження кожного етносу полягає в тому, що він є неповторно цінним для перетворення етоногенезу на процес, надає кожному окремому представникові людства можливість збагачуватися результатами, створеними іншими етносами. Кожна етноментальність у цьому просторі має самодостатній характер, виявляє свою особливу екологічно, геолого-кліматично, географічно, психокультурно та по-іншому зорієнтовану самотність. Ця неоднорідність спричинює те, що природно-географічні фактори можуть суттєво впливати на відмінності менталітету одного і того ж етносу. Так, досліджуючи напрямки і тенденції розвитку регіональної економічної політики в Україні, німецькі економісти і політологи стверджують, що не тільки макроекономічні умови впливають на діяльність кожної компанії, а й специфічні ментальні особливості людей. Соціокультурні особливості, економічна потужність і структура регіонів на правому і лівому берегах Дніпра є різними й залишаються незмінними й на сьогоднішній день. “Це також стосується і питання власного усвідомлення себе частиною української нації” – констатують автори. Ілюструють вони це усвідомлення результатами референдуму 1 грудня 1991 року, в якому жителі Тернополя висловилися “за” 98% (найбільший відсоток в Україні із середнім показником 90%), тоді як у жителів Харкова “за” дорівнювало 75,8% (найнижчий результат) [10, с. 149–150].

Етноментальний чинник все активніше впливає на світовий процес через формування екологічної діяльності. Природа стає активним учасником функціонування і розвитку глобалізованого простору, всесвітньої історії, а історія у цьому просторі набуває іншого виразу, адже перестає бути однобічним процесом опанування природного середовища, освоює шляхи його задіяння в екомайбуття людства. Збереження природи – це одночасно і збереження етносу, а руйнація довкілля – його виродження, що незаперечно підтверджено політикою і практикою бывшего СРСР стосовно народів Крайньої Півночі. Глобалізація

інтегрує історію з природою, підкоряючись імперативам ноосферності та парадигмі вітальності. Борис Попов стверджує, що екологічна небезпека актуалізує стародавній етносмісл спасіння. Нині його можна інтерпретувати як спасіння цінності життя на планеті. “Рятівна функція техносфери виявилася обмеженою і, понад те, двозначною: технократична парадигма сповнена смислами-антиподами (протиставлення тіла та духу, біосфери та техносфери, природи та культури, етносу та особистості, машини та організму тощо). Модельні антиподи життя зачарували культуру, вона забула своє вітальне походження та соматичне дитинство” [13, с. 48].

Взаємодія екоментальності у глобалізованому просторі здійснюється у двох спрямуваннях – самозбереження, ізоляції і розвитку та взаємодії етносу з іншими етноментальностями. Тому ментальність будь-якого етносу не є чимось сталим, нерухомим, а постає діяльнісним феноменом. Однак у цьому динамічному стані є щось стале, константне, а саме – генетично закодована програма життєдіяльності, комплекс дій і вчинків певної групи споріднених індивідів, які, неусвідомлено реалізуючи цю програму, відтворюють те безтілесно специфічне, що їй становить зміст етнічної ментальності. Ця діяльнісна програма реалізується нині як спосіб взаємодії етносів, коли відбувається “впізнавання” етносу всіма іншими етнонаціональними суб’єктами.

Глобалізаційні процеси супроводжуються іміграційними потоками небаченого напруження. Вони руйнують можливості збереження однонаціональних держав і змінюють демографічну структуру планети. Але цей процес не веде до інтеграції мігрантів з народами регіонів, які приймають переселенців. Усупереч сподіванням на інтернаціоналізацію планети виникають особливі недержавні соціоетнічні об’єднання-діаспори, представники яких зберігають мову, побут та власну ментальність серед інших націй.

З 60-х років ХХ століття актуалізується проблема етнічної ідентифікації як основи ефективних дій політичних урядів, партій та інших громадських організацій. Соціологи пов’язують ці процеси з розпадом традиційної соціальної структури суспільств, їх інституціалізацією та створенням синкретичних культур. Саме через етнічну ідентифікацію особа прагне знайти свою неповторну індивідуальність, самотність, унікальність. Етнічна група стає ефективним засобом досягнення повноти групових прав, відіграє роль захисту від зазіхань інших груп. Істинне буття людини

– це буття в етнічній групі, котра, з одного боку, кількісно розширюючись свідомими зусиллями її суб’єктів, зумовлює намагання кожного бути частиною сильного соціального цілого й тим самим забезпечити собі найбільш сприятливі умови фізичного буття, з іншого – в максимально великих соціумах підвищується анонімність індивідуального буття і водночас посилюється відчуженість, душевний холод. Тому людина прагне знайти свій притулок, а відтак намагається бути в такій спільноті, яка творить почуття безпеки, стабільності, надійності, спокою. Такою спільнотою і є етнічна група, котра спроможна створювати душевне тепло сім’ї, родини.

Німецький соціолог Ф. Тьоніс, аналізуючи соціальні зв’язки, виділяє в них два типи: а) зв’язки реального, органічного життя (у цьому – суть спільноти *Gemeinschaft*) та б) ідеальні чи механічні утворення (*Gesellschaft*). Усяке родинне, домашнє, взаємосолидарне, затишне співжиття, пояснює Тьоніс, ми сприймаємо як життя у межах гемайншафту. Існують гемайншафти мовні, сімейні, релігійні. У гемайншафті людина перебуває від народження, а суспільство – це публічність, світ, у який потрапляють як у щось чуже, холодне і вороже. В ньому існують виробничі, політичні, правові та інші відносини, в яких домінують раціонально-егоїстичні стереотипи, деіндивідуалізація людини. Там, де куштують плодів міської культури, там з’являється і суспільство, відносини гезельшафтного типу. Спільнотні зв’язки, на відміну від суспільних, сильніші, триваліші, надійніші. Гемайншафт розуміють як життєвий організм, гезельшафт – як механічний агрегат, артефакт, котрий поступово “витісняє” спільноту, розкладає, атомізує її природну органіку.

Ядро відносин гемайншафтного типу становлять відносини, скріплені почуттями, душевністю, емоційністю, тобто сімейні, подружні, міжпоколінневі та ін. Грунтуючись на родинних зв’язках, “гемайншафт крові” поступово розвивається до ширшого і складнішого “гемайншафту землі” (територіальної спільноти) і далі – до “гемайншафту духу” (етнічної спільноти). Зауважимо, що Тьоніс не розглядав ці два типи соціальних зв’язків як самостійні, не пов’язані один з одним. “Я не знаю жодного стану культури чи суспільства, – підкреслював він, – де не були б одночасно присутні елементи спільноти й елементи суспільства” [цит. за: 15, с. 29].

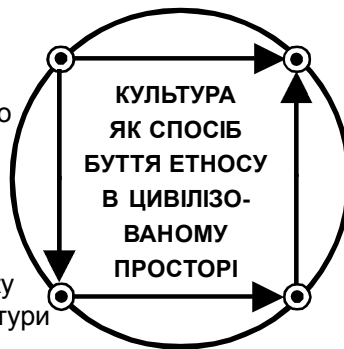
Зв’язки гемайншафтівського типу виникають, функціонують і розвиваються на основі етнічного менталітету. Б. Попов порівнює етнонаціональні спільноти з “батьківським Домом –

ЕТНОС:

органічне утворення, спрямоване на пристосування до навколишнього природного, культурного та соціального середовища, національний характер, (менталітет)

МЕНТАЛЬНІСТЬ:

результат і процес культурного розвитку нації, глибинне джерело розвитку культури (за А. Фурманом)

НАЦІЯ:

багатовікова міжпоколіннева спільнота, яка утворилася на певній території, має власну історію, мову, культуру, державу, певні риси психології (самосвідомість)

ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ ПРОСТІР:

універсалізація результатів НТР в тих галузях цивілізації, котрі пов'язані з утворенням світового ринку товарів, капіталів, планетарних комунікацій

Рис.

Буття етносу в глобалізованому просторі сучасної цивілізації

простором, у якому відтворюються людські покоління: люди народжуються, живуть і вмирають, в якому одна людина є продовженням іншої, де почуття одного збагачують розум іншого, “моя” пам'ять і вміння є нашою пам'яттю і вмінням” [6, с. 48]. Тому в умовах глобалізації світового простору кожен етнос ревниво оберігає свої моральні вимоги, норми та цінності, домінуючі життєві настрої, типи характеру, форми взаємодії, традиції побуту тощо. Важливість збереження ментальності кожного етносу пов'язана з тим, що надає йому “можливість збагачуватися наслідками творіння соціуму, яке здійснювалося впродовж багатьох тисячоліть за різноманітних природних умов. У зв'язку з цим німецький соціолог Ральф Дарендорф стверджує, що повернення до витоків етносу спрямоване на збереження культур груп на протигагу тенденціям глобалізації” [4, с. 156].

Цивілізаційний досвід народів індустріальних країн показує, що модернізація не обов'язково повинна здійснюватися ціною втрати своєї самобутності. Так, наприклад, після Другої світової війни окупаційний режим США у Японії вимагав ліквідувати соціальні структури як носіїв милитаристської свідомості. Але традиційні основи, “дух” нації виявився настільки міцним, що процес лібералізації був неспроможний зруйнувати традиційну соціальну структуру японського суспільства, психокультуру його ментальності. Правлячі еліти розробили іншу програму: не руйнуючи традиційних структур суспільства, змінювали цілі держави, використовуючи громадські організації як суб'єктів державного впливу. В Японії культура не “розчинилася” у цивілізаційних цінностях, не адаптувалася до вимог цивілізації, натомість, правлячі еліти модернізацію адаптували до культури. Іншими словами, японці модернізувалися на власній культурній основі: не змінюючись культурно, вони здійснили інформаційно-технологічну революцію. Цим шляхом пізніше пішов Китай, здійснюючи модернізацію без втрати національної ідентичності і відносно безболісно вхо-

дячи у глобальну економіку [2, с. 21].

Отже, етнос своєю потужною енергією ментальності входить у світовий цивілізаційний процес, збагачується, модернізується, оновлюється, що надає нації потенцій бути активним суб'єктом світової історії (*рис.*).

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования: Пер. с англ. – М.: Academia, 1999. – 936 с.
2. Гранин Ю.Д. Глобализация и национализм // Философские науки. – 2006. – № 7. – С. 5–25.
3. Гвардини Р. Конец нового времени // Вопросы философии. – 1990. – № 4. – С. 150–168.
4. Дарендорф Р. Тропы из утопии: Пер. с нем. – М.: Праксис, 2002. – 296 с.
5. Євтух В.Б. Етнос // Євтух В.Б., Трошинський В.П., Галущко К.Ю. та ін. Етносоціологія: терміни та поняття. Навчальний посібник. – К.: Вид-во УАННП “Фенікс”, 2003. – 260 с.
6. Життя етносу: соціокультурні нариси / Б. Попов, В. Ігнатів, М. Степико та ін. – К.: Либідь, 1997. – 240 с.
7. Кримський С. Запити філософських смислів. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
8. Кримський С. Смісл історії // Філософська думка. – 2006. – № 4. – С. 22–36.
9. Можейко М.А. Контекст / Новейший философский словарь. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – С. 502.
10. Мюллерс Ф., Опіта П., Хіршхаузен фон К. Чи існують напрямки регіональної політики, що ведуть до Європи? Голоси українських компаній на Сході та Заході / Лутц Хоффман, Феліцітас Мюллерс. Україна на шляху до Європи. – К.: Фенікс, 2001 – 343 с.
11. Нельга О. Теорія етносу. Курс лекцій. – К.: Тандем, 1997. – 468 с.
12. Носова Г. Національна ідея як фактор становлення ідентичності нації. “Міфічність” національної ідеї / Національна ідея і соціальні трансформації в Україні / М.В. Попович, А.М. Єременко, В.Б. Фадеев та ін. – К.: Український центр духовної культури, 2005. – 328 с.
13. Попов Б. Альтернативна модель етносу та людини // Філософська думка. – 2001. – № 4. – С. 37–54.
14. Попов Б. Історико-теоретичні підгрунти національної ідеї / Національна ідея і соціальні трансформації в Україні / М.В. Попович, А.М. Єременко, В.Б. Фадеев та ін. – К.: Український центр духовної культури, 2005. – 328 с.
15. Степико М. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) – К.: Товариство “Знання”, КОО, 1998. – 251 с.
16. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
17. Фурман А. Психокультура української ментальності: Наукове видання. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.